

Resensies / Reviews

- Roos, N. 2005. **Praat daaroor.** Pretoria: LAPA Uitgewers.
(*Esmé van Rensburg*) 653
- Seamands, David A. 2004. **Genesing van emosionele pyn.**
Vereeniging: Christelike Uitgewersmaatskappy.
(*George A. Lotter*) 655
- Maartens, Maretha, *samest.* 2006. **Deur trauma: boek 2.**
Pretoria: LAPA Uitgewers.
(*Esmé van Rensburg*) 657
- Barnard, Attie. 2005. **Fokus op meer as 100 vrae oor die
eindtyd.** Wellington: Lux Verbi.BM.
(*J.H. van Wyk*) 660
- Conradie, Ernst M. 2006. **Lewe anderkant die dood.** Wellington:
Lux Verbi.BM.
(*M.F. Heyns*) 662
- Van Niekerk, A.A. 2005. **Geloof sonder sekerhede: besinning
vir eietydse gelowiges.** Wellington: Lux Verbi.BM.
(*W.C. Coetzer*) 667
- Durand, Jaap. 2005. **Doodloopstrate van die geloof: 'n
perspektief op die Nuwe Hervorming.** Stellenbosch:
African Sun.
(*D.F.M. Strauss*) 669
- Conradie, Ernst M. 2006. **Waar op dees aarde vind mens
God? Op soek na 'n aardse spiritualiteit.** Wellington:
Lux Verbi.BM.
(*B.J. van der Walt*) 672
- Yancey Philip. 2005. **Spirituele oorlewing: hoe my geloof die
kerk oorleef het.** Vereeniging: Christelike Uitgewersmaatskappy.
(*George A. Lotter*) 675
- Thielicke, Helmut. 2006. **God se prenteboek.** Wellington:
Lux Verbi.BM.
(*Klasie Heystek*) 677

- Hanekom, Braam. 2004. **Gebede wat leiers bid.** Wellington: Lux Verbi.BM.
(*Wilhelm Herbst*) 679
- De Klerk, Jeanette & Bredenkamp, CorisaMarie. 2005. **Sweef jy of sink jy? Kreatiewe keuses wat 'n verskil maak.** Pretoria: LAPA Uitgewers.
(*A.E. Blignault*) 681
- Van der Walt, B.J. 2006. **When African and Western cultures meet: from confrontation to appreciation.** Potchefstroom: ICCA.
(*Rantoa Letšosa*) 683
- Duminy, Andrew. 2005. **Francois Renier Duminy 1747-1811.** Pretoria: Protea Book House.
(*D.M. Groenewald*) 684
- Grundlingh, Albert. 2006. **The dynamics of treason: Boer collaboration in the South African War of 1899-1902.** Pretoria: Protea Book House.
(*André Wessels*) 686
- Lückhoff, A.D. 2006. **Woman's endurance.** Pretoria: Protea Book House.
(*D.M. Groenewald*) 688
- Van Schoor, M.C.E. 2005. **Generaal J.C.G. Kemp en die epiese woestyntog.** Pretoria: Protea Boekhuis.
(*A. Ehlers*) 689
- Kannemeyer, J.C. 2006. **Hannes van der Merwe: argitek en skrywersvriend.** Pretoria: Protea Boekhuis.
(*Johann W.N. Tempelhoff*) 692



Resensies / Reviews

Seksuele misbruik – praat help!

Roos, N. 2005. Praat daaroor. Pretoria: LAPA Uitgewers. 192 p.
Prys: R99,95. ISBN: 0 7993 3567 3.

Resensent: *Esmé van Rensburg*
Vakgroep Psigologie, Potchefstroomkampus,
Noordwes-Universiteit

Of seksuele misbruik van kinders besig is om toe te neem en of dit bloot meer gerapporteer word, bly 'n ope vraag. Die feit is dat ongeveer een uit elke vier dogters voor die ouderdom van 18 jaar aan een of ander vorm van seksuele misbruik blootgestel is – hetsy deur fisiese betasting of deur seksuele teistering, blootstelling aan ontoepaslike voorstelle of ouderdoms-ontoepaslike eise wat gestel word. Die effek van sodanige seksuele misbruik/molestering op die kind – maar ook op die volwassene in latere jare – is verreikend. Dit bly egter vir persone wat blootgestel was aan molestering uiters moeilik om by professionele persone aan te meld vir hulp.

Roos stel dit duidelik in sy boek dat “[d]ie boek is nie bedoel om professionele behandeling te vervang nie ...” (p. 7), maar om bloot as aanvulling te dien. Alhoewel dit nie Roos se intensie was nie, sal die boek waarskynlik sommige slagoffers van molestering motiveer om vir terapie te gaan.

Onmiddelik met die lees van die boek kom 'n mens onder die indruk van Roos se normalisering van die reaksie wat gemolesteerde persone ervaar. Hy beklemtoon dat molestering afwykend is, maar dat die reaksie wat persone ervaar individueel verskil, wat wel normaal is. Hy beskryf met behulp van gevallestudies, dat molestering lei tot wantroue in mense, skuldgevoelens, skaamte, 'n

lae selfbeeld en emosionele verwarring. Hy verskaf ook 'n simptomelys van die moontlike effek van molestering. 'n Kritiekpunt hier is egter dat hy nalaat om te noem dat die simptome ook na ander tipes trauma kan voorkom – die leser moet dus versigtig wees om nie summier hierdie simptome te verbind met molestering nie. Roos verduidelik volledig wat verskillende mense se hanteringsmeganismes is (repressering, minimalisering, rasionalisering, ontkenning, dissosiasie, post-traumatiese stressindroom, terugflitse en gerepresseerde geheue-sindroom). Roos slaag daarin om hierdie komplekse verskynsels in eenvoudige taal weer te gee.

Hy verduidelik verder die verskillende fases waardeur gegaan word na die erkenning van die teenwoordigheid van molestering. Hy toon tipiese reaksies in elke fase aan, maar verskaf dan ook waardevolle riglyne en opdragte wat die leser kan uitvoer. So byvoorbeeld is sy opdragte om aggressie konstruktief te hanteer (p. 97) eenvoudig, dog vanuit 'n psigologiese oogpunt wetenskaplik goed verantwoordbaar. Die rol van die moeder in die genesingsproses word volledig bespreek en weereens word riglyne verskaf hoe om die moeder te hanteer. Hy bespreek ook kwessies soos die bekendmaking aan vriende, die invloed van molestering op latere verhoudings en seksualiteit, asook die hantering van jou kinders indien jy as kind gemolesteer is.

In 'n hoofstuk wat handel oor terapie (Hoofstuk 9) beklemtoon hy egter dat dit sinvol is dat 'n slagoffer vir terapie aanmeld. Hy beklemtoon dat die hantering van slagoffers van molestering 'n gespesialiseerde area is en dat “'n deeglike sielkundige evaluasie en sistematiese terapeutiese plan ...” die genesingsproses kan versnel. Roos ontken nie dat die predikant, familie en vriende ook 'n belangrike rol speel in die terapeutiese proses nie, maar bevestig op p. 146 weereens dat dit noodsaaklik is dat sielkundige hulp verkry moet word. Hy sluit psigiaters en maatskaplike werkers wat spesialiseer in hierdie terapie ook in as kundiges. Roos sluit ook 'n lys “verdere leeswerk” in (p. 191).

Die boek *Praat daaroor* is een van die min werke wat daarin geslaag het om 'n uiters komplekse verskynsel (en die slagoffer se reaksie daarop) op 'n wetenskaplike, dog eenvoudige wyse te verduidelik. Sy gevallestudies is interessant en illustreer duidelik die punt wat hy in daardie spesifieke gedeelte wou maak. Roos se opdragte aan die einde van elke hoofstuk is verantwoordbaar. Hy beklemtoon egter deurgaans die noodsaaklike rol van terapie en dat die boek aanvullend tot terapie gebruik moet word. Roos sal deur hierdie boek waarskynlik sommige persone oortuig om wel aan te meld vir

terapie – deurdat hy hulle reaksies en gevoelens na hierdie trauma normaliseer, maar ook aandui dat daar wel hulp beskikbaar is.

Hierdie boek is 'n baie goeie werk wat met vrug ook deur sielkundiges, psigiaters en maatskaplike werkers in die praktyk gebruik sal kan word.

Die Heilige Gees genees – ook emosionele pyn

Seamands, David A. 2004. **Genesing van emosionele pyn.**
Vereeniging: Christelike Uitgewersmaatskappy. 136 p. Prys: R59,95.
ISBN: 1-77000-060-7.

Resensent: *George A. Lotter*
Vakgroep Praktiese Teologie,
Potchefstroomkampus, Noordwes-Universiteit

Hierdie boek is 'n vertaling van David Seamands se boek *Healing for damaged emotions* wat oorspronklik in 1981 verskyn het en weer in 1991 herdruk is. Ondertussen is die boek ook in 15 tale vertaal. Die skrywer is 'n ervare berader met baie jare sendingervaring, wat daarna opleiding en toerusting in pastorale berading gedoen het.

Die onderwerp van die boek is steeds na 25 jaar tersake: innerlike genesing van emosionele wonde in die verlede. Eintlik het die belangstelling en noodsaaklikheid oor die onderwerp eerder *toegeneem* met die jare en die verskillende rigtings van innerlike genesing illustreer dit: byvoorbeeld Theophostic Ministry (in die VSA) en die Ellet Ministries (in Engeland). Die groter openheid waardeur mense in Suid-Afrika ook emosionele verwonding erken, bekendmaak en hanteer, tesame met die groot aantal publikasies (hetsy populêr of van akademiese aard) die laaste ses jaar oor hierdie saak, plaas die fokus sterk op die begrip en ondersteuning van mense wat emosioneel verwond is. Emosionele verwonding kan geskied vanweë ervarings uit die kinderjare of later in die persoon se lewe.

Hierdie boek van Seamands handel juis hieroor. Die voorbeelde waarmee die boek ryklik geïllustreer is, is nie tydgebonde nie en dié

tipe emosionele pyn is nog van altyd af ervaar en sal, solank die sonde-gevalle bedeling heers, ervaar word. Seamands gebruik om die beurt Bybelse en alledaagse voorbeelde uit sy eie bedieningservaring. Dit is duidelik dat Seamands die mens goed ken en dui ook die grondprobleme aan waarmee die mens met emosionele verwonding worstel.

Enige berader kan identifiseer met die beskrywing van sekere mense uit hierdie boek en dit is waarskynlik waarom die boek so gemaklik lees en pakkend is. Daar word telkens verwys na werklike mense en dan gee die outeur puntsgewys die redes vir sekere dinge (soos die beperkinge wat 'n lae selfdunk meebring op p. 47 en die simptome van perfeksonisme op p. 73). Na die bespreking van die probleem volg die riglyne vir die genesing daarvan.

Vanuit eie ervaring is die saak van depressie en die aanvaarding (of nie-aanvaarding) daarvan as 'n *siekte* in geloofskringe nog altyd aktueel. Ook hierdie saak word redelik omvattend deur Seamands behandel in Hoofstuk 10, wat handel oor "Mites en waarhede oor depressie". Hy pleit vir begrip vir depressie-lyers onder gelowiges (p. 106-107). Hy beklemtoon ook die belangrikheid van die *herkenning* en *erkenning* van depressie as die eerste stap tot herstel.

Die laaste hoofstuk handel oor "Genees om te help", waar Seamands die belangrike werk van die Heilige Gees bespreek by die genesing van emosionele pyn. Hy verwys na Romeine 8:26: "Die Gees staan ons ook in ons swakheid by ...". Hy bespreek hoe die Heilige Gees ons help met die "verlammende swakhede" (p. 126). In hierdie hoofstuk word ook bespreek dat gelowiges ander gelowiges moet help wat deur dieselfde krisis gaan, soos Seamands dit self stel (p. 132):

Keer op keer was ek deel van hierdie diep innerlike genesing wanneer God die skade, pyn en swakhede herwin en dit dan tot sy eer ten goede gebruik vir iemand anders.

'n Mens dink intuïtief aan 2 Korintiërs 1:3-5 (1933/1953-vertaling) waar gemeld word dat die "... God van alle vertroosting, wat ons troos in al ons verdrukking, sodat ons die wat in allerhande verdrukking is, kan troos deur die vertroosting waarmee ons self deur God getroos word."

Die enigste kritiek wat moontlik teen die boek ingebring kan word, is op p. 67, waar Seamands aandui dat jy "jou verkeerde teologie moet regmaak" en die vreemde gedagte propageer dat daar *drie* gebooue

is, waarvan een is dat jy *jouself moet liefhê*. Dit open die deur vir 'n onbybelse begrip en opdrag wat op humanisme kan uitloop. Verder is die boek redelik Bybelsgetrou – dit wat hy geskryf het pas binne die raamwerk van die reformatoriese teologie. Dit word geïllustreer deur byvoorbeeld die opskrif *Kry jou eiewaarde van God af* (p. 69).

Hierdie is 'n uitstekende boek vir mense wat self ly (of gely het) aan emosionele pyn, predikante en pastore, ander hulpverleners (beraders of leke-beraders) en mense wat ander wil help met hulle emosionele pyn, maar nie daarvoor opgelei is nie.

Ek is oortuig dat alreeds die lees en begryp van wat in *Genesing van emosionele pyn* geskryf is, mense alreeds kan help, aangesien hulle kan verstaan dat so iets soos emosionele pyn bestaan en dat hulp beskikbaar en heling moontlik is. Hierdie boek kan 'n berader ook vir iemand “voorskryf” wat ernstig ly aan die emosionele pyn van sy kinderjare.

Omdat die boek in 'n gemaklike leesstrant geskryf is (en die vertaling goed is), is dit toeganklik vir die meerderheid mense en beveel ek dit graag aan.

Hulp met trauma – of “trauma” met dié hulp?

Maartens, Maretha, *samest.* 2006. Deur trauma: boek 2.

Pretoria: LAPA Uitgewers. 160 p. Prys: R99,95.

ISBN: 0 7993 3584 3.

Resensent: *Esmé van Rensburg*
Skool vir Psigososiale Gedragwetenskappe,
Potchefstroomkampus, Noordwes-Universiteit

Die samesteller van die boek, Maretha Maartens, begin die boek se voorwoord (p. 9) deur te sê: “Die medewerkers aan hierdie reeks sê dat hulle nog nooit so moeilik aan enige boek geskryf het nie.” Ongelukkig is dit ook waar van hierdie resensie: die resensent het ook nog nooit so moeilik aan 'n resensie geskryf nie! Of trouens so moeilik aan 'n boek gelees nie.

Deur trauma: boek 2 vorm deel van 'n reeks boeke wat handel oor trauma. Die reeks bestaan uit vyf boeke. Alreeds met die groepering van onderwerpe in die verskillende boeke, word probleme ervaar. So byvoorbeeld handel boek 2 oor natuurrampe, die trauma van huweliks- en verhoudingsgeweld en egskeidingstrauma. Wat die verband tussen natuurrampe en egskeidingstrauma is, is onduidelik. In boek 3 word aanneming saamgegroepeer met die trauma van VIGS, en in boek 4 word die trauma van uitbranding by rampwerkers gegroepeer met die trauma van selfmoord. Die groepering van die verskillende traumas oor die vyf bundels heen, maak dus nie sin nie, en hou nie verband met mekaar nie. Of is daar dalk 'n winsmotief deurdat al vyf boeke aangekoop moet word om 'n goeie beeld van trauma te kry? As 'n mens dus deur egskeiding gaan as gevolg van onverwerkte seksuele trauma in die vroeë kindertydperk en daarby selfmoordneigings het (wat dikwels in die praktyk voorkom), moet jy boeke 1, 2 en 4 koop!

Verder stel Maartens in die voorwoord (p. 9) dat die groot vraag wat deurgaans aangeroei word is hoe sekere mense dit regkry om trauma te oorleef. Later sê sy dat *Deur trauma* 'n reeks is wat mense help *cope*. Die indruk word dus gekry dat die reeks geskryf is om as selfhelpgidse te dien vir mense wat deur trauma geraak is. Ongelukkig slaag die spesifieke boek (boek 2) nie daarin nie, en wel om die volgende redes:

Maartens het 'n uitstekende groep kundiges gevra om oor verskillende aspekte van trauma te skryf. Die groep kundiges wat sy gevra het, is almal hoogs gerespekteerde, bekwame persone wat werklik goeie insig in hulle vakgebied het. Ongelukkig, het Maartens as samesteller (redakteur) van die boek, nie daarin geslaag om hulle kundigheid te benut of hulle kennis ten beste na vore te laat tree nie. Die boek is uiters gebruikers-onvriendelik. Die indruk is gekry dat dit 'n ongekoördineerde sameflansing van 'n klomp opinies is, waarvan die fokuspunt, styl en taalgebruik verskil. Daar is geen harmonie en binding tussen die verskillende gedeeltes nie. Daar is weinig of geen integrasie of samehang tussen die verskillende gedeeltes, soos geskryf deur die kundiges nie – so asof daar nie 'n redakteurshand was wat alles kon saamvoeg tot 'n geheel nie.

'n Voorbeeld hiervan is in die eerste gedeelte in die hoofstuk oor egskeiding (p. 83). Op p. 83 is die opskrif: “Wanneer elke droom aan skerwe lê”. Ene Rita vertel dan 'n lang, onsamehangende storie van 'n oulike dogtertjie; van 'n oupa wat haar besoek het in die hospitaal; van saamsing “met Ouma in Hooghollands” en teen die einde van p. 84 begin die leser wonder wat het dit nou met die

trauma van egskeiding te doen? In die middel van p. 85 (twee-en-'n half-bladsye verder) kom sy uiteindelik by die punt waar sy haar voormalige eggenoot ontmoet en by die trauma van hulle huwelik. Teen daardie tyd het sy die desperate leser (wat oplossings vir sy eie trauma soek – dit is tog hoekom hy die boek gekoop het) al lankal verloor. Ironies ook handel die volgende gedeelte weer oor mediasie. (p. 90), die volgende gedeelte handel oor geloof, Christenskap en egskeiding (p. 94). Maar dan op p. 99 word daar weer geskryf oor faktore wat oorweeg moet word vóór egskeiding (wat dus mediasie insluit). Die inhoud van die volgende reeks paragrawe (wat deur verskillende kenners geskryf is) stem dan weer grootliks ooreen (*Midde in die trauma van egskeiding/In jou wondlektyd/Hanteer egskeiding op 'n volwasse manier*), ensovoorts. Die ironie is dat alles wat hierdie kundiges sê waar en sinvol is, maar dit is op so 'n lukraakte wyse gestruktureer dat die waarde daarvan verlore gaan.

'n Verdere voorbeeld van die sameflansing van verskillende gedeeltes word goed geïllustreer op p. 76-82. Daar is in dié gedeelte 'n stuk wat handel oor die rol van medikasie by mishandelaars, maar dan word daar adresse en telefoonnommers van verskillende organisasies verskaf wat hulp verleen, en om die leser nog verder te verwar, volg daar 'n gedeelte (p. 81) oor kopiereg op sekere modules wat in die boek vervat is. Op p. 64 en 65 word verskillende Bybeltekse gegee om slagoffers van geweld “te onderskraag en aan die dink te sit”. Die paragraaf wat direk daarop volg, handel oor “Ses regsrae” wat aan 'n regter gestel is oor gesinsgeweld.

Dit is werklik jammer dat die menings van 'n groep hoogs gerespekteerde kundiges op so 'n wyse saamgeflans is – dit is soos 'n laslappiekombes sonder harmonie in terme van vorm, styl of ontwerp. 'n Goeie redakteurshand kon die sienings van verskillende kundiges saamgeweef het tot 'n sinvolle geheel wat met vrug deur persone wat deur trauma gaan, gebruik kon word. As die boek vir my as akademikus en sielkundige erg verwarrend en frustrerend was, kan voorspel word dat dit vir die leser wat getraumatiseer is, soos 'n maalkolk van idees, voorstelle en opinies sal voel – en hy/sy dus kwalik deur die lees van dié boek gehelp sal word om beter te cope.

Die eindtyd – verskrikking of troos?

Barnard, Attie. 2005. **Fokus op meer as 100 vrae oor die eindtyd.** Wellington: Lux Verbi.BM. 448 p. Prys: R119,95. ISBN: 0 79630 270 7.

Resensent: J.H. van Wyk
Navorsers: Skool vir Kerkwetenskappe,
Potchefstroomkampus, Noordwes-Universiteit

“Hierdie werk”, skryf Barnard in ’n bekendstelling van sy boek, “is die vrug van werk waaraan ek deur my lewe ’n groot deel van my tyd en kragte gewy het. My doel was om die eindtyd en weerkoms wetenskaplik en teologies te verstaan en om dié uitsig op die eindtye verstaanbaar en eenvoudig aan mense deur te gee.”

Dat aftrede nie noodwendig uitrede beteken nie, het Attie Barnard, veral bekend as praktiese teoloog, en meer in besonder vir sy groot boek oor *Die erediens* (1981), getoon met hierdie nuwe boek van sy hand. En nie lank voor die verskyning van hierdie laaste boek nie het hy ook ’n boek oor die gebed gepubliseer: *Fokus op meer as 200 vrae oor gebed*.

Sy nuwe publikasie is in ses hoofdele verdeel, bestaande uit 20 hoofstukke en vyf bylaes. Die boek bestaan in ’n groot mate uit ’n verklaring van die boek Openbaring, met bywerking van ander eskatologiese materiaal in die Bybel.

In Deel 1, onder die opskrif *Fokuspunt*, word inleidend aandag gegee aan die weerkoms van Christus as sentrale tema in die Skrif. Deel 2 bespreek God se groter plan op aarde (die sewe seëls, sewe tomprette en tekens van die tye). In Deel 3 gaan dit oor die tyd van stryd (die draak, die duiwel en die antichris, die drie engele). Deel 4 dra as opskrif die *Voltooide tyd* en gee aandag aan die lewe ná die dood, die weerkoms, die opstanding, die millennium (waaronder *wegraving*, p. 139-142), finale afrekening, ewige bestemming en ewige lewe. Deel 5, met as titel *Lewende verwagting*, bespreek die temas van verwagting en waaksaamheid. Deel 6, *Verdere fokus*, bevat vyf bylaes waarin gehandel word oor die okkulte, towery en magie, spiritisme (waaronder oor Marietta Theunissen, p. 418), Satanisme en chiliasme. Die waarde van die boek word verhoog deur die byvoeging van ’n beknopte bibliografie, indeks van

Bybelverse en persone, 'n indeks van hoofsaak en 'n lys van 184 vrae oor die eindtyd – wat deur Bybelstudiegroepe vrugbaar benut kan word.

Die skrywer volg grotendeels die tradisioneel gereformeerde beskouing oor die eskatologie (wat handel oor die sogenaamde “eindtyd”). Dit bly altyd 'n diskussiepunt watter bepaalde Skrifgegewens wáár in die eskatologiese chronologie inpas, maar Barnard het in hierdie verband 'n grotendeels aanvaarbare weg gevind – hoewel daar hier en daar van hom verskil kan word.

Die boek vestig opnuut die aandag op die toekomsgebeure, 'n lank verwaarloosde aspek veral by Christene wat in 'n voorspoed- en welvaartsituasie verkeer en by wie die toekomsverwachting in 'n hoë mate verslap en soms verdwyn het. Dit het twee vernietigende wêreldoorloë geneem om die Westerse mens weer onder die besef te bring van sy totale onmag om 'n volhoubare toekoms te skep; die twee oorloë het 'n nuwe besef van menslike onvolmaaktheid en verganklikheid opgeroep, wat op sy beurt aanleiding gegee het tot die ontwikkeling van 'n “teologie van hoop” en die opbloeï van 'n sterk eskatologiese verwagting. By Calvin is dit net mooi andersom gesteld: die “oordenking van die toekomstige lewe” vorm juis een van drie pilare waarop die Christelike lewe rus. Barnard fokus dus tereg ons aandag op 'n lewende toekomsverwachting as 'n onmisbare element van die Christelike lewe en van die bestaan van die kerk op aarde.

Vir my aanvoeling kon die skrywer meer aandag gegee het aan die kritiese benadering wat by die *Nuwe Hervorming*-beweging aangestref word, omdat by hulle die eskatologie in 'n groter mate verdwyn en die hiernamaals deur die hiernoumaals ingesluk word. Nie dat verwysings na die *Nuwe Hervorming* heeltemal ontbreek nie, veral ten opsigte van die weerkoms en opstanding (p. 257, 276-280), maar die eskatologie van die *Nuwe Hervorming* kon omvattender aandag ontvang het. Dit is immers 'n beweging wat met sy rasionalistiese benadering 'n groot aantrekkingskrag besit en steun vind by (soekende en ondersoekende) lidmate uit al die tradisionele Afrikaanse kerke. Die antwoord op die uitdaging van rasionalisme moet myns insiens nie gesoek word in die rigting van irrasionalisme nie, maar in 'n rasionaliteit wat deur die evangelie van genade in besit geneem is. Dan staan geloof en wetenskap nie téénoor mekaar nie (vgl. p. 276), maar loop dit uit op gelowige wete(-nskap) en redelike geloof.

Hier en daar sou 'n mens graag 'n noukeuriger formulering wou gesien het, byvoorbeeld 'n duideliker onderskeid tussen “geloof *in*” (God) en “geloof *aan*” ('n dogma) (p. 276, 278) – 'n baie sinvolle onderskeiding wat reeds in die Apostolicum te vind is en ook deur Calvyn benut word. Of Paulus die brief aan die Hebreërs geskryf het, word vandag bevraagteken (p. 357) (vgl. NGB art. 4). Ek betwyfel ook die siening dat daar in die Ou Testament geen fokus op die lewe na die dood is nie (p. 242).

Die pluspunte van die boek oortref egter by verre die kritiekpunte. Die boek bevat 'n skat van inligting wat met groot vrug gebruik kan word vir persoonlike verryking en deur Bybelstudiegroepe. Dit is 'n boeiende reisgids op pad na die Groot Toekoms. En vir so 'n omvangryke boek is die prys uiters billik.

Is opstandingshoop nog relevant?

Conradie, Ernst M. 2006. **Lewe anderkant die dood.**
Wellington: Lux Verbi.BM. 175 p. Prys: R89,99.
ISBN: 0 7963 0431 9.

Resensent: *M.F. Heyns*
Skool vir Filosofie, Potchefstroomkampus
Noordwes-Universiteit

In die inleiding stel Conradie dat die vraag of daar lewe anderkant die dood is, een van die groot lewensvrae is waaraan mense nie kan ontkom nie. Sommige mense sal stel dat hierdie vraag die inhoud van *Lewe anderkant die dood?* klassifiseer as 'n teologiese aangeleentheid. Diegene (soos ekself) wat egter met die filosofie kennis gemaak het, sal die filosofiese dimensies van die vraag ook raaksien. Meer spesifiek, vir 'n Christen-filosoof is dit van deurslaggewende belang om vrede te maak met sterflikheid en die nie-dualistiese aard van menswees, maar tegelyk te hoop op die opstanding. In dié opsig is hierdie boek uit die pen van 'n teoloog, van besondere waarde ook vir die filosofie. Ek kan my voorstel dat dit ook die geval sal wees vir Christene binne die menswetenskappe soos die psigologie, sosiologie, ensovoorts.

Daar is egter 'n meer intense dimensie aan die boek verbonde as bloot die intellektuele belangstelling in die onderwerp en ook die mensbeskouing. Dit gaan oor 'n vraag waaroor mense troos en hoop wil hê. Bloot die tema van die boek verg inderdaad van die eerste bladsy af hierdie meer-as-intellektuele betrokkenheid by die leser. Dan moet lesers egter gewaarsku wees dat dit ook 'n ontstellende ervaring kan wees, omdat heelwat gevestigde oortuigings met die lees van dié boek uitgedaag gaan word. Ek het die vermoede dat dit selfs intense emosies van verwerping by sommige meer tradisionele lesers kan uitlok – daarom waarskynlik Dirkie Smit se waarskuwing in die voorwoord dat die debat oor die saak “oop” moet wees, dit wil sê sonder onderdrukking, vrees vir intimidasie of vervolging, manipulasie, propaganda, misleiding en ideologiese beïnvloeding.

Tog meen ek dat die gevolgtrekkings waartoe die skrywer uiteindelik kom, stewig geanker is in 'n reformatoriese (Calvinistiese) kyk na die wêreld en ons verhouding met God. Conradie poog byvoorbeeld op tipies reformatoriese wyse om die opstandingshoop te formuleer, met die veronderstelling dat dit nie moet lei tot onnodige teologiese spekusie nie; en nie kan lei tot 'n ontvlugting van hierdie wêreld nie; en dat gelowiges 'n verantwoordelikheid vir hulle eie lewens, maar ook vir veel meer in hierdie wêreld het. Hierdie oortuigings wat van die Calvinisme een van die voorste ontwikkelingsmagte in die skepping van 'n moderne Westerse wêreld gemaak het, moet egter tegelyk uitgebalanseer word (en is inderdaad in die loop van die geskiedenis van reformatoriese denke so uitgebalanseer) met 'n ontkenning van die moderne sekularisme en die naturalistiese redusering van die werklikheid tot net dit wat ons kan sien. Conradie doen groot moeite om te verduidelik dat die opstandingshoop uiteindelik 'n dimensie veronderstel wat 'n mens se ervaring van tyd en ruimte te bowe gaan en uiteindelik ook van God self afhanklik is.

Teen hierdie agtergrond is dit miskien gepas om hierdie evaluering te begin met die slothoofstuk waarin Conradie sy belangrikste konklusies en eie oortuigings oor wat om oor die opstandingshoop te glo, weergee.

Hierdie konklusies sluit 'n erkenning in dat die mens begrens en dus sterflik is; dat die idee van 'n onsterflike siel nie Bybels en houdbaar is nie; en dat die opstandingshoop nie moet lei tot 'n ontvlugting van ons verantwoordelikhede in hierdie lewe nie. Ons kan nietemin nie die opstandingshoop sien as onbelangrik nie, omdat dit ons juis verantwoordelik maak vir ons lewe in hierdie wêreld. Die klem op hierdie wêreld moet uiteindelik wel versoen word met die

opstandingshoop. Hierdie hoop word gebou op God self wat die opstanding as 'n nuwe skeppingsdaad moontlik maak. Hierby sluit die geloof aan dat God en die opstanding dimensies van die kosmos veronderstel wat 'n mens se ervaring van tyd en ruimte te bowe gaan, en dat ons nie te veel kan spekuleer oor hoe presies die opstanding gaan lyk en werk nie. Vir diegene wat egter wel meer wil weet en 'n duideliker formulering van die opstandingshoop wil hê, is Christus se opstanding die belangrikste analogie waarmee ons die saak kan visualiseer. Laasgenoemde sluit onder andere in dat die opstanding iets onmiddelik sal wees (dit is nie iets wat eers in die verre toekoms sal plaasvind nie).

In Hoofstuk 1 word gekyk na enkele sleutelontwikkelings in die komplekse geskiedenis van die hoop op die opstanding uit die dood, om sodoende 'n agtergrond te gee vir die huidige debatte oor die saak.

Hoofstuk 2 begin met 'n tipering van die tradisionele verstaan van die opstandingshoop, naamlik dat die siel onsterflik is en eers met die opstanding uit die dood met die liggaam herenig sal word. Volgens hierdie voorstelling word die klem sterker geplaas op die voortbestaan van die siel, as die hoop op die opstanding van die liggaam. Laasgenoemde sal egter wel in 'n "tweede fase" gebeur aan die eindtyd met Jesus se wederkoms wanneer die siel met 'n verheerlikte liggaam verenig word. Hoewel hierdie tradisionele voorstelling steeds dominant onder Christene is, word dit al meer van buite en binne die kerk bevraagteken.

Hoofstuk 3 fokus op die standpunt dat 'n mens eerder aandag moet gee aan die probleme wat deur die sonde veroorsaak word en dit wat ons hier en nou op aarde ervaar. Die Christelike hoop moet primêr oor die verlossing van sonde gaan. Die sterk punt van hierdie benadering is dat hiêrdie lewe belangrik is en dat teen 'n ontvlugtingsmentaliteit gewaak moet word. Conradie argumenteer egter dat die probleme wat die menslike begrensdeheid lewer asook die soeke om dit te oorstyg nie sommer weggaan met 'n ander fokus nie.

Hoofstuk 4 behandel idees van sommige mense wat aanvaar dat die tradisionele beeld nie meer houdbaar is nie en dus soek na alternatiewe antwoorde op die vraag of daar lewe anderkant die dood is. Dit behels nie agnostiese standpunte nie, maar wel duidelike standpunte oor wat gebeur wanneer 'n mens sterf. Die meeste van hierdie standpunte is egter baie ver van die Christelike

hoop, omdat dit in werklikheid 'n ontkenning verteenwoordig dat die opstanding hoegenaamd moontlik is.

Hoofstuk 5 kyk na diegene – en verteenwoordig duidelik ook die skrywer se eie standpunt – wat die kritiek op die tradisionele opvatting ernstig opneem, maar nie bereid is om die opstandingshoop te laat vaar nie, en dus poog om 'n nuwe en eietydse artikulering daarvan te gee. Dit beteken dat die ewige lewe 'n lewe van 'n “ander orde” sal wees. Hierdie ander orde is nie iets wat ons in hierdie orde ten volle kan verstaan nie. Ons kan dit hoogstens met die hulp van metafore en analogieë vir onself duidelik maak.

Een van die alternatiewe formuleringe wat Conradie oorweeg, waarby hy tot 'n hoë mate aansluiting vind en wat inderdaad vir my persoonlik ook groot belofte toon, is die idee dat die ewigheid as 'n “hoëre dimensie” van die skepping bestaan. Dit veronderstel 'n dimensie wat ons nie nou baie goed onder oë kry nie, maar wat wel daar is, soos wat 'n ruimtelike voorstelling van twee dimensies (horisontaal en vertikaal) heel duidelik aangevul en 'n meer volledige prentjie verkry word as die derde dimensie (diepte) ook raakgesien word. Volgens hierdie dimensionele analogie word die sogenaamde “laere” dimensies wat aards, liggaamlik en materieel is, opgeneem in die “hoëre” dimensie van die ewigheid. Met hierdie denkwyse kan die ewigheid en die lewe ná die dood bedink word (d.i. diskontinuiteit met die huidige), sonder om die kontinuïteit met ons huidige tyd (aardsheid, liggaamlikheid, ensovoorts) te ontken.

Ek wonder wel of die voorstelling van die “ewigheidsdimensie” as 'n “hoëre” dimensie die beste manier van praat is. Die analogie met ruimtelike dimensies suggereer tog iets anders: die diepte-dimensie hoef immers nie gesien te word as iets “hoër” nie, wel as iets wat ons voorstelling en artikulering van ruimtelikheid meer volledig maak. Hierdie “gelykheid” van dimensies beteken ook nie dat die een nie 'n onlosmaaklike invloed op die ander dimensies het nie. Dit is tog duidelik dat horisontaliteit en vertikaliteit byvoorbeeld onlosmaaklik aan mekaar verbind is en mekaar veronderstel. Toegepas op die idee van 'n ewigheidsdimensie beteken dit dat die ewigheid alreeds nou verweef is met wat ons as die aardse dimensie ervaar.

Conradie stel dat 'n belangrike probleem met hierdie model die gevaar van veronderstelling is dat die wêreld eintlik deel van God vorm. Daar word dus nie genoeg ruimte gelaat vir die onderskeid tussen God en die skepping nie. Hierdie gevaar hoef egter nie 'n

noodwendige gevolg van die dimensionele analogie te wees nie. Dit is immers moontlik om die ewigheid te sien as deel van die skepping, wat op sigself 'n radikale onderskeid tussen God en die skepping veronderstel. Dit sou aansluit by Conradie se eie onderskeid tussen God, die skepping en die voleinding. Hiervolgens bestaan God nie *in* die ewigheid nie, wat sou beteken dat die ewigheid God te bowe gaan.

In die voorwoord word gesuggereer dat dit 'n boek is vir gelowiges wat nie teologiese vakspecialiste is nie, maar dat dit wel 'n sterk intellektuele en debatvoerende inslag het. Hierdie aanslag bemoeilik die lees van die boek tot 'n groot mate. Tegnies-teologiese taal word nie heeltemal vermy nie, alhoewel die skrywer poog om dit tot 'n minimum te beperk en die terme wat hy wel gebruik, te verduidelik. Voeg hierby die feit dat die skrywer nie aan die begin reeds die geheim van sy eie oortuigings volledig weggee nie. Hy ontwikkel "die oplossing" van hoofstuk tot hoofstuk as hy standpunte teen mekaar opweeg. Die leser moet dus deurgaans poog om vas te hou aan die leidrade wat hy vir sy eie standpunt gee. Daarby gebruik hy deurslaggewende konsepte (soos *opstandingshoop*) in die begin van die boek ietwat losser en onpresies en maak dit dan later meer spesifiek, soos wat sy argument ontvou. Die leser moet dus bereid wees om op 'n reis te gaan wat heelwat konsentrasie verg. Conradie gaan nietemin redelik sistematies te werk en probeer dit makliker maak om die argument te volg deur gereeld samevattinge te gee van wat reeds geargumenteer is, en wat nog geargumenteer gaan word.

Laastens kan genoem word dat die skrywer blyke gee van wye navorsing oor sy tema. Nie alleen word 'n verskeidenheid invloedryke teoloë aangehaal nie, maar selfs ook belangrike filosowe wat in die buurt van sy tema kom. In dié verband sou hy wel daarby kon baat om ook kennis te neem van insiggewende argumente van spesifiek reformatoriese filosowe soos Vollenhoven en Dooyeweerd, wat ook gepoog het om 'n eenheidsiening van die mens te ontwikkel waarin die liggaam, hierdie wêreld en die lewe as belangrik geag word sonder om die opstandingshoop prys te gee, soos wat die oorgrote meerderheid van kontemporêr-naturalistiese filosowe wel doen. Daarby het die reformatoriese filosofie 'n heel besondere siening oor die modale aard van die skepping ontwikkel, wat Conradie se siening van 'n dimensionele werklikheid en tyd besonderlik sou kon ondersteun en verder verhelder het.

Waarin/waaraan glo moderne mense?

Van Niekerk, A.A. 2005. Geloof sonder sekerhede: besinning vir eietydse gelowiges. Wellington: Lux Verbi.BM. 256 p. Prys: R99,95. ISBN: 0 7963 0386 X.

Resensent: *W.C. Coetzer*
Skool vir Kerkwetenskappe,
Potchefstroomkampus, Noordwes-Universiteit

In die eerste hoofstuk van hierdie boek verduidelik die outeur waarom hy meen dat dit noodsaaklik is om in ons tyd nuut en meer eietyds te dink oor aspekte van die geloof. Hy stel dit duidelik dat die geloof wat hy in hierdie boek ondersoek van meet af bepaal word deur die ervaring van twyfel en onsekerheid. Na Hoofstuk 1 volg twee hoofafdelings. In die eerste een word perspektiewe ontwikkel op die aard en inhoud van die geloof. Hier gaan dit oor 'n verantwoordelike lees van die Bybel (Hfst. 2); hoe ons oor God behoort te dink (Hfst. 3); 'n meer praktiese denke oor geloof (Hfst. 4); en die aanvaarding van verantwoordelikheid vir ons medemens (Hfst. 5). Die tweede afdeling handel oor die praktiese implikasies van die geloofsbeskouing soos bespreek tot hiertoe. Die volgende vyf vraagstukke word vervolgens hanteer: God en lyding (Hfst. 6); armoede en VIGS (Hfst. 7); die verhouding tussen geloof en wetenskap (Hfst. 8); die biomediese revolusie en die etiek van lewe (Hfst. 9); en die eindigheid en realiteit van die dood (Hfst. 10). Heelwat aspekte binne die laaste vyf hoofstukke word op 'n vars, kreatiewe en prikkelende wyse geformuleer en aangebied.

Van Niekerk distansieer homself pertinent van die *Nuwe Hervormers*, deur aan te toon dat hy 'n ander weg as hulle opgaan (p. 10). Ondanks sy pogings om hierdie stelling te begrond, bly dit egter baie moeilik om 'n grondige onderskeid te kan identifiseer tussen hom en die *Nuwe Hervormers* – veral in die lig van uitgangspunte soos die volgende:

- “Die tradisionele belydenisskrifte van die gevestigde kerke bevat myns insiens 'n hele aantal artikels wat nog kwalik ernstig opgeneem kan word deur moderne mense” (p. 16).
- “... die Christelike kerk se skeppings- en sondeleer wat vandag 'n yslike verleentheid geword het” (p. 16).

- "... die onsinnige vashou aan 'n letterlike interpretasie van Bybelgedeeltes wat klaarblyklik in mitologiese vorm gegiet is soos die Noag-verhaal en die boek Jona" (p. 17).
- "Van moderne mense kan werklik nie verwag word om te glo ... dat Adam en Eva, stamouers van die ganse mensdom is nie ... en dat hulle 'n tydlank in 'n volmaakte paradys geleef het" (p. 17).
- "Daar is aspekte van die kerklike belydenis ... wat onmoontlik geword het om ernstig op te neem ... een daarvan is die sondeleer, en met name die leer van die sogenaamde 'erfsonde'" (p. 17).
- Dit is vir hom onverstaanbaar waarom die letterlike opvatting van 'n maagdelike geboorte nog vir die kerk belangrik sou wees (p. 18).
- Die idee van 'n "ewige lewe" met die betekenis van "vir altyd lewe" is 'n probleem (p. 228).
- Die idee van lewe na die dood is 'n probleem (p. 230).
- Sekere Bybeldele laat hom koud, soos byvoorbeeld Abraham wat vir Isak moes offer (Gen. 22) en die impak van Jefta se belofte aan God ten opsigte van sy dogter (Rigt. 11) (p. 45).
- "Ek is 'n mens en 'n skrywer met min sekerhede" (p. 24). Van Niekerk spreek ook sterk bedenkinge uit teen aansprake op te veel sekerheid.

Teenoor bovermelde uitgangspunte kom Van Niekerk tog dan weer met tipies tradisionele formuleringe soos die volgende:

- Op p. 53 maak hy die stelling: "Tog hou ons vas aan daardie Woord."
- "Ek is deel van 'n tradisie wat oor God praat op voetspoor van wat ek glo die wyse is waarop Hy Hom in 'n konkrete geskiedenis van reddende, heilbrengende handeling in die wêreld geopenbaar het ... wat uiteindelik sy finale selfopenbaring vind in die historiese persoon van Jesus van Nasaret, waarvan die Nuwe Testament getuig" (p. 77).
- "Christene is mense wat oor God praat soos Jesus oor Hom praat en wat daarby glo dat, as ons wil weet wie God is, ons in eerste en laaste instansie moet verwyl by die Man van Nasaret, dié een in wie die ganse Christelike Kerk, volgens die Twaalf

Artikels, glo as God soos aan ons geopenbaar – God-in-die-vlees, Immanuel: God-met-en-vir-ons” (p. 96).

- “Die geloof is gerig op sekerhede wat ’n mens nie kan prysgee sonder om jou basiese identiteit as mens in gedrang te bring nie ... die sekerhede van die geloof kan daarom nie na willekeur verander of vervang word sonder om jou basiese, rigtinggewende identiteit as mens daarmee op die spel te plaas nie” (p. 186).

Uit bovermelde twee stelling uitsprake wil ’n mens die indruk kry dat Van Niekerk op twee stoele probeer sit. Vir die leser kan dit egter baie verwarrend wees – veral gesien in die lig van die duidelike aanvanklike oogmerk met die boek, naamlik dat dit gerig is op mense wat wil weet dat hulle geloof sáák maak vir hul lewe hier en nou (p. 9). Die boek behoort meer weerklank te vind by die hoogs intellektuele leser wat bloot teoreties oor die Woord en oor God wil debatteer en filosofeer. Vir die gelowige wat op grondvlak worstel met ’n wêreld wat ineengestort het, of ’n krisis om brood op die tafel te kry, kan ooglopende teenstellings soos die bovermelde egter slegs bydra tot verdere verwarring.

Bybelsgefundeerde geloof teenoor afvallige geloof

Durand, Jaap. 2005. Doodloopstrate van die geloof: ’n perspektief op die Nuwe Hervorming. Stellenbosch: African Sun. 110 p. Prys: R125,00. ISBN: 1-919985-19-0.

Resensent: *D.F.M. Strauss*
Fakulteit Geesteswetenskappe,
Universiteit van die Vrystaat

Hierdie werk belig die problematiek wat deur die *Nuwe Hervorming* na vore gebring is op ’n deurdringende en krities-verantwoorde wyse. Elkeen wat die moeite sou doen om hierdie boek te lees, sal nie alleen relevante inligting oor die resente debatte in Suid-Afrika ontvang nie, maar tegelyk ook ’n onverwags-deurgronde en insig-gewende perspektief op die hoof-kontoere van die Westerse denkontwikkeling en die relevansie daarvan vir die gemelde problematiek.

Teen die agtergrond van 'n skets van die veranderende godsdienstige landskap in Suid-Afrika – waarin onder meer na Willem de Klerk se werk *Die vreemde God en sy mense* asook na Ben du Toit se klem op die postmoderne era verwys word – word 'n betreklik gedetailleerde uitsetting van die Nuwe Hervorming en die werk *Die omstrede God* gegee. Durand wys daarop dat wanneer daar in *Die omstrede God* oor die bestaan van God gepraat word, dit voorspelbaar is dat twee temas na vore tree: (i) die idee van 'n almagtige, liefdevolle en alwetende God is ondraaglik in die lig van so baie lyding en ellende op aarde; (ii) 'n bepaalde siening van die mens se kennis en wetenskap, wat geen ruimte laat vir die bestaan van God nie.

In sy bespreking van Sakkie Spannenberg se gedagtes kom die onderskeiding tussen 'n pre-moderne, moderne en post-moderne tydvak aan die orde. Die Bybelse verhaal word grootliks uitverkoop aan die agterhaalde drie-verdieping-wêreldbeeld van die pre-moderne tyd. Na aanleiding van die ontmitologiseringsgedagte van Bultmann merk Durand op dat Bultmann se taal oor Jesus nogtans anders as dié van die Nuwe Hervormers is.

In die volgende hoofstuk word die gedagtes van Craffert gebruik om die dilemma van sekerheid en relativiteit binne die Nuwe Hervorming te verduidelik. Durand toon aan dat die modernisme by die agterdeur ingenooi word nadat dit by die voordeur weggewys is. Ook wys hy daarop dat daar te midde van relativiteit tog vasgehou wil word aan morele standaarde.

In die daaropvolgende twee hoofstukke word 'n bevatlike uiteensetting gegee van die spanningsvolle en innerlik-gesplete ontwikkeling van die moderne (post-middeleeuse) persoonlikheids-ideaal en natuurwetenskapsideaal. Durand beskryf hierdie spanning soos volg: “Die verabsoluttering van 'n natuurwetmatige oorsaaklikheid van alles, ook wat die mens betref, sou daarom die oorspronklike persoonlikheidsideaal van die Renaissance al meer op die agtergrond druk. Tog sou hierdie ideaal bly voortleef sonder dat daar afskeid geneem is van 'n wêreldbeeld waarin die ideaal wat op alle gebiede kan verklaar en beheers, die seggenskap het” (p. 58). Hierdie dualisme lê ook ten grondslag aan die Humanistiese skeiding van wetenskap en geloof – Durand verwys na Kant, wat opgemerk het dat hy wete moes inperk om vir geloof plek te maak.

Hier sou hy nog verder kon gaan, deur daarop te wys dat Kant die wetenskapsideaal tot dit wat sintuiglik waarneembaar is beperk het, maar juis binne hierdie beperking die menslike verstand verhef het

tot (apriories-formele) wetgewer van die natuur. Kant skryf teweens in sy *Prolegomena* (1783, par. 36): “Die verstand skep sy wette (*a priori*) nie uit die natuur nie maar skryf dit aan die natuur voor.” Sedert Hobbes is hierdie motief van die skeppende (konstruktiewe) krag van die menslike denke werksaam – eventueel “vrugbaar” ontgin deur die postmoderne tema wat die mens bevoeg ag om sy eie wêreld te konstrueer (die sogenaamde konstruksionisme).

Hoewel Durand meen dat die wetenskapsideaal sy triomf gedurende die 19de eeu bereik het, verwaarloos hy in hierdie verband die aard en rol van die *historisme* wat aan die begin van die 19de eeu na vore getree het, en wat die eintlike wortel is van die daaropvolgende *relativisme* wat ook in die postmodernisme voortleef. Nogtans bied hy aan sy lesers ’n uiters sinvolle en insigtelike uiteensetting van die eksistensie-filosofie, die logiese positivisme, strukturalisme, pluralisme en die dekonstruksie van Derrida.

Wanneer Durand Godsgeloof en spiritualiteit vervolgens bespreek, wys hy op die gnostiese en mistiese wortels van onder meer die denke van Piet Muller (met verrekening van die inhoud van die *Evangelie van Thomas* en die Griekse en vroeg-middeleeuse era). Hierdie gesprek voer die leser heen na die problematiek van die *negatiewe teologie*, wat teruggryp na die denke van Platonius. Hieraan sou ons kon toevoeg dat die vertrekpunt daarvan reeds in die Eleatiese dialoog van Plato, *Parmenides*, te vind is. Van die *Ene* (wat sonder veelheid is) kan volgens Plato niks *positief* gesê word sonder dat tegelyk veelheid geïmpliseer word nie. As ’n mens byvoorbeeld sou sê dat dit ’n geheel is, beteken dit dat *al* die *dele* aanwesig is, wat dadelik impliseer dat *die Ene* veel is. Gevolglik kan van die *Ene* slegs gesê word dat dit *nie* ’n geheel is nie, dit wil sê deur gebruik te maak van die negering van begripsbepalings – vandaar die latere spreke van ’n *negatiewe teologie*.

In die laaste hoofstuk word veral op die skopus van die Bybel gefokus. Dit word gesentreer in “die *boodskap* van God se verlossende handeling in die koms, sterwe en opstanding van Jesus Christus wat as die *lewende Woord van God* tot ons kom” (p. 106). Hieraan verbind hy die idee van *transendensie*. Die vraag na die Skrifgesag sal altyd ’n netelige kwessie bly, maar Durand wys daarop dat die skat van die verlossende handeling van God in Christus “in ’n kleipot, in die broosheid van menslike getuienis die wêreld ingaan” (p. 109).

In sy geheel genome verskaf *Doodloopstrate van die geloof* aan die leser ’n sinryke perspektief op die nie-Bybelse intellektuele tradisies

uit alle eeue – vanaf die Griekse oudheid, via die neo-Platonisme, die Renaissance, die Verligting, die modernisme en die postmodernisme. Uiteindelik blyk dit dat die diepste tweestryd nie handel oor die vermeende spanning tussen denke (wetenskap) en geloof nie, maar tussen Bybelsgefundeerde (“skopus-getroue”) denke en geloof teenoor *afvallige* denke en geloof.

Aardse spiritualiteit

Conradie, Ernst M. 2006. Waar op dees aarde vind mens God? Op soek na 'n aardse spiritualiteit. Wellington: Lux Verbi.BM. 271 p. Prys: R109,95. ISBN: 0 79663 0432 7.

Resensent: *B.J. van der Walt*
Skool vir Filosofie, Potchefstroomkampus
Noordwes-Universiteit

Met hierdie boek wil die skrywer ('n professor in Sistematiese Teologie en Etiek aan die Universiteit van Wes-Kaapland) die leser help om sy/haar aardse tuiste te herontdek (p. 15). Dit is nodig, omdat alle vorme van spiritualiteit (ook onder Christene) nie 'n *aardse*, maar eerder 'n *hemelse* spiritualiteit is. Hierdie siening is gegrond op dualismes, soos dié tussen siel en liggaam, gees en materie, die ewige en die tydelike, hemel en aarde (p. 11 en 253), wat ons almal vervreem van hierdie lewe wat ons nou (op aarde) leef.

Die woord *spiritualiteit* ('n hedendaagse modewoord vir *religieuse ervaring*, p. 112) moet dus nie verkeerd verstaan word nie. Dit impliseer nie dat die aardse (soos in genoemde dualismes) ontken word nie, maar juis erken en waardeer word. “In ons soeke na ‘gees’ (*spirit*-ualiteit), gaan dit juis oor materie. 'n Aardse spiritualiteit is slegs spiritueel wanneer dit eg aards is, en aards slegs wanneer dit spiritueel is” (p. 167).

Die basiese gedagte wat die skrywer hier uitdruk, is dat die *hele* lewe religie is; 'n totale verhouding tot en diens aan God. Die lewe het nie bloot 'n religieuse *faset* nie. Harde handewerk is dus ook iets geesteliks/spiritueels. Hy stel die ou gedagte egter in moderne

terminologie. (Vgl. p. 263, 264 waar hy sê dat hy by die klassieke Christelike tradisie wil begin en dit van binne uit vernuwe.)

'n Ander bekende klank vir reformatories-denkendes is die skrywer se stelling (p. 11) dat ons net deur middel van dit wat aards is op die spoor kan kom van dit (Hom) wat groter is as onself, wat die aardse transendeer. Sonder om dit te sê, handel die skrywer hier oor God se nie-talige skeppingsopenbaring. Maar ook God se Skrifopenbaring (in menslike taal) en sy vleesgeworde openbaring (Christus word mens) is iets aards. Conradie beklemtoon egter – tereg – ook die omgekeerde weg: die skepping kan alleen reg verstaan word vanuit 'n ontmoeting met die Skepper daarvan.

Spiritualiteit beteken volgens die skrywer die bewuswording van God (die Transendente) se teenwoordigheid en die wyse waarop mense daarop reageer (p. 17, 110, 252). Aardse spiritualiteit is die ervaring van God se teenwoordigheid in en deur dit wat aards en natuurlik is, en hoe so 'n ervaring mense se gedrag en denke beïnvloed (p. 17).

Die boek besin basies oor God en sy verhouding tot die aarde of die aarde se verhouding tot God. In Hoofstuk 2 (p. 37 e.v.) toon Conradie aan waarom dit nodig is om opnuut daaroor na te dink: ons lewe in 'n sekulêre kultuur, wat dink en leef asof God nie bestaan of saakmaak nie.

In Hoofstuk 3 (p. 88 e.v.) neem Conradie Ninian Smart se definisie van godsdiens as uitgangspunt – myns insiens 'n minder gelukkige keuse – om die verskynsel van “religieuse ervaring” (*spiritualiteit*) te verduidelik. Omdat godsdiens die “groot vrae van die lewe” beantwoord, kom hy uiteindelik by die verskynsel van 'n (lewens-en) wêreldbeskouing uit. Hieroor sê hy vir mense van gereformeerde oortuiging bekende dinge. Net jammer dat hy nie meer bronne met 'n eksplisiete reformatoriese oriëntasie geraadpleeg het nie, omdat dit sy analise van 'n lewensvisie (*worldview*) kon verryk. Dit sou hom onder andere daarteen kon waarsku dat 'n lewensvisie veel meer is as 'n blote sosiale konstruksie (p. 144, 152).

Baie Bybelsverantwoorde dinge word verder in die boek herbeklemtoon, waarmee heelhartig ingestem kan word. 'n Voorbeeld is die gedeelte “Om gesoek te word” (p. 173 e.v.). Daarin word beklemtoon dat nie net verlossing en voleinding nie, waar ook skepping belangrik is. Weereens is dit egter jammer dat hy myns insiens nie duidelik genoeg die reformatoriese visie uitspel nie, naamlik dat die verlossing in Christus nie die *vernietiging* nie, maar

die *vernuwing* van God se skepping ten doel het. Christene is juis lewensbeskoulik verdeeld as gevolg van verskillende visies oor die verhouding tussen skepping en verlossing. 'n Duideliker verwoording van die reformatoriese visie kon sy saak vir 'n aardse spiritualiteit alleen versterk het. (Vgl. byvoorbeeld Marshall, P. & Gilbert, L. 1998. *Heaven is not our home: learning to live in God's creation* en talle ander boeke oor 'n Bybelsverantwoorde lewensvisie.)

Omdat dit in hierdie boek ten diepste oor die verhouding tussen die skepping en God of God en die skepping gaan, moet die outeur te midde van baie moontlikhede uit die verlede en die hede (teïsme, deïsme, panteïsme en panenteïsme) sy eie standpunt stel (p. 243). Reeds vroeër in die boek (vgl. p. 165) lyk dit asof Conradie hom aangetrokke voel tot die visie van Teilhard de Chardin, wat die teenwoordigheid van die transendensie in die immanente sterk beklemtoon. Hierdie Franse denker word egter gewoonlik as 'n panteïs (of panenteïs) beskou.

Conradie se doel is lofwaardig: om aan te toon hoe intiem God in sy skepping teenwoordig is. Terselfdertyd loop hy – hy besef dit self – op dun ys. Terwyl die deïsme God se transendensie oorbeklemtoon, verval die panteïsme in die teenoorgestelde gevaar: God se immanensie word so sterk beklemtoon dat die radikale onderskeid tussen Skepper en skepping (kan) verdwyn.

Die vraag is of Conradie in sy ywer vir 'n “teologiese ekologie” nie die grens tussen Skepper en skepping laat vervaag nie, wanneer hy skryf: “Die werklikheid ontstaan vanuit God. God maak binne-in Homself ruimte vir dit wat nie God is nie min of meer soos wat daar binne 'n baarmoeder ruimte gemaak word vir 'n fetus” (p. 244). Gelukkig erken die skrywer (p. 245) dat dit dalk 'n bietjie te spekulatief klink. Ook sy uiteindelige slot (p. 249, 250) is myns insiens – tipies van die teologiese versoeking om té veel oor God te probeer sê – spekulatief en ruik dalk te sterk na panteïsme.

'n Laaste kritiese vragie is of dit nodig was om byna 'n volledige sistematiese teologie (dogmatiek) uiteen te sit om by 'n aardse spiritualiteit uit te kom? Anders gestel: Kon die boek nie meer gefokus en dus korter (as 271 bladsye) gewees het nie?

Ten spyte van hierdie enkele kritiese opmerkings en suggesties, het ek groot waardering vir die feit dat die skrywer – in gesprek met sy eie tyd – ou gereformeerde waarhede weer opnuut verwoord. Mag

daar, veral in ons oppervlakkige tyd, nog meer van dié soort geskrifte uit sy pen verskyn.

Oor die essensie van die Christelike geloof

Yancey, Philip. 2005. **Spirituele oorlewing: hoe my geloof die kerk oorleef het.** Vereniging: Christelike Uitgewersmaatskappy. 275 p. Prys: R89,95. ISBN: 1-77000-031-3.

Resensent: George A. Lotter
Vakgroep Praktiese Teologie,
Potchefstroomkampus, Noordwes-Universiteit

Hierdie is een van die interessantste en moeilikste boeke wat ek nog ooit gelees het. Alhoewel dit op 'n biografiese wyse geskryf is, is daar tog baie "filosofiese" gedeeltes wat 'n mens met groot konsentrasie moes lees. Hierdie boek is die Afrikaanse vertaling van *Soul survivor* van Philip Yancey wat in 2001 uitgegee is. Cum boeke moet gelukkig word met hierdie poging om hierdie besondere boek bereikbaar te maak vir mense wat nie Engels so gemaklik lees nie. Die vertaling is goed, behalwe in enkele gevalle. Die prys is baie billik en kan met gemak vir 'n denkende persoon as geskenk gegee word – ook vir iemand wat dalk in sy/haar geloof twyfel of wonder oor die kerk se rol in die samelewing.

Philip Yancey is van beroep 'n joernalis, wat waarskynlik die rede is waarom hy goeie navorsing doen en goed kan skryf. Hy het al meer as sestiende boeke geskryf, soos onder andere *Where is God when it hurts?* en *What's so amazing about grace?* Hy het skitterende artikels in *Discipleship Journal* geskryf, wat baie populêr was maar tog besondere diepgang gehad het.

In *Spirituele oorlewing* slaan hy 'n ander koers in, deur 'n beskrywing te gee van dertien persone wat hy geïdentifiseer het as mentors en wat besonder baie vir hom beteken het in sy geloof en geloofsgroei. Van die persone het hy nie persoonlik geken nie, maar slegs van hulle gelees, soos Martin Luther King en die Russiese skrywers Tolstoi en Dostojevski. Selfs iemand wat nie 'n Christen

was nie, soos Gandhi, maar wie se leerstellinge en lewe hom gemotiveer het, is ingesluit.

Dit is duidelik dat Yancey op verskillende maniere deur die fundamentalistiese kerk wat hy in sy jeugjare bygewoon het verwond is. Hy was deurgaans op soek na egtheid en integriteit in die godsdienst. Hierdie tema kom ook in sy ander boeke na vore, maar hier word dit pertinent selfs op die voorblad uitgespel.

In die bespreking van die biografiese besonderhede van die dertien persone, is dit moeilik om een sentrale lyn te kry. Wat egter wel soos 'n goue draad daardeur loop, is dat hy aangetrokke voel tot die *basiese dinge* van die evangelie – dit wat Jesus Christus kom doen en verkondig het: *liefde* vir dié wat dit allermins verdien, *genade*, *nederigheid*, *barmhartigheid* – dié dinge wat in die Bergrede behandel word (Matt. 5-7). So beskryf hy byvoorbeeld dr. Paul Brand wat sy lewe *gewy* het aan mense wat melaatsheid het, en ander skrywers wat net oor dié dinge *geskryf* het (soos John Donne en Annie Dillard). Juis deur mense soos Brand en Donne in sy boek in te voeg, het die saak van menslike lyding baie aandag gekry in Yancey se skryfwerk – 'n tema wat hy in *Where is God when it hurts?* ook hanteer.

Tussen die beskrywings van die figure, vleg hy ook vertellings in van sy eie persoonlike ontwikkeling en lewensreis. Hierdie inligting maak die boek interessant en relevant. Dit laat 'n mens weereens besef dat dít wat mense lank gelede geskryf het (bv. G.K. Chesterton van Engeland – die “warhoofdige Victoriaanse joernalis wat 140 kilogram geweeg het” en reeds 30 jaar oorlede was toe Yancey hom “ontdek” het) steeds 'n impak op ander se lewens kan hê – selfs op hulle geloofsluwe. Yancey is eerlik oor sy eie denkfoute en tekortkomings en wys ook op die gevaar wat altyd in die kerk bestaan: as jy so krities is op die “sondes” van die kerk, sondig jy weer na die ander kant toe deur liefdeloosheid en stereotipering.

Wat die boek besonder interessant maak, is dat Yancey 'n amper-internasionale snit gemaak het van mense wat hom om een of ander rede hom geboei het: van Amerikaners en die Japanees Shusaku Endo tot die Nederlands-gebore Henri Nouwen, een van die groot eksponente van Christelike spiritualiteit in die hedendaagse wêreld. Omdat dit dertien afsonderlike hoofstukke bevat, met die eerste hoofstuk getitel “Herstel van die verguising deur die kerk”, kan 'n mens die boek in paalemente lees. So 'n werkwyse is nodig, omdat daar dikwels ingewikkelde redenasies in voorkom, wat dit nie ligte leesstof maak nie.

Spirituele oorlewing is 'n boek wat ek sterk wil aanbeveel. Dit was vir my persoonlik besonder verrykend – nie net vir die nuwe inligting wat 'n mens daarin kry nie – omdat dit jou verplig om weer te besin oor die essensie van jou Christelike geloof.

Die gelykenisse van Jesus nog steeds relevant!

Thielicke, Helmut. 2006. **God se prenteboek.**
Wellington: Lux Verbi.BM. 198 p. Prys: R99,95.
ISBN: 0 7963 0428 9.

Resensent: *Klasie Heystek*
Gereformeerde Kerk Wapadrant

Helmut Thielicke (1908-1986) was 'n gerespekteerde teoloog en prediker in die 20ste eeu. Uit sy pen het talle boeke verskyn wat in verskeie tale vertaal is. Soos ook hierdie vertaalde (en verkorte) uitgawe wat oorspronklik in 1957 verskyn het onder die titel *Das Bilderbuch Gottes*. Thielicke was besonder geïnteresseerd in die Wysbegeerte en Etiek. Dit het hom in staat gestel het om in-die-kol prakties-etiese preke te kon lewer vanuit 'n wye horison van belesenheid en insig.

In 1978 het 'n eerste verkorte uitgawe van *Das Bilderbuch Gottes* in Afrikaans verskyn, vertaal deur Leo van der Westhuijzen. Sy vertaling is in hierdie 2006-uitgawe verwerk deur Estelle Steenkamp. Die verwerker en die uitgewers het die vrymoedigheid geneem om die oorspronklike teks aan te vul met aktuele toepassings uit die leefwêreld van 2006. Op hierdie wyse word die boek opnuut geaktualiseer. Uiteraard is dit 'n waagstuk, maar na my oordeel is die waarde van die boek daardeur aansienlik verhoog. Die tydloosheid van die Woord kom hierdeur pragtig na vore. Die gelykenisse van *Die verlore seun* en *Die barmhartige Samaritaan* is nuut uit die Duits vertaal deur prof. Daniël Louw.

Thielicke is in 1940 afgesit as dosent aan die Universiteit van Heidelberg omdat hy dit gewaag het om Hitler en sy Nazi-bewind openlik teen te staan. In 1941 is hy ook 'n reis- en spreekverbod

opgelê. Ná die oorlog was hy rektor van die Universiteite van Tübingen en Hamburg.

Die gelykenispreke wat in *Das Bilderbuch Gottes* opgeneem is, is teen die einde van die Tweede Wêreldoorlog en kort daarna gelewer. Duisende mense het in daardie ontnugterde en uitsiglose tyd lig kom soek by iemand wat getrou aan God en sy Woord gebly het ondanks lewensgevaar. Die Markus-Lutherse Kerk in Stuttgart het gou te klein geword en die preekplek is verskuif na die Jacobikerk in Hamburg en later na die nog groter Michaelkerk in dieselfde stad.

Die gelykenisse van Jesus word op 'n vars, tydlose, op-die-man-af wyse uitgelê en toegepas. 'n Kernsaak wat in elke preek terugkeer, is die soeke na liefde en respek vir God en vir mekaar. Dit gaan oor egte godsdiens en medemenslikheid. Die Duitsers is deur die oorlog en Hitler (*cum sui*) tot ongekende wreedheid, gevoelloosheid en dierlikheid gedryf. Min kon teen dié aanslag bly staan. Daarom is die verklaring en toepassing van *Die barmhartige Samaritaan* so aangrypend (p. 50 e.v.).

Thielicke lei die hoorders deur Jesus se gelykenisse weer terug na God, die liefdevolle Vader wat op hulle terugkoms wag (vgl. veral die gelykenis van *Die verlore seun*). Terselfdertyd word die hoorders opgeroep om mekaar lief te hê soos God ons liefhet. Hy toon telkens, dikwels op indirekte wyse, waarom alles so verkeerd geloop het met die Tweede Wêreldoorlog. Die liefde vir God en die naaste is prysgegee, 'n bose ideologie, Nazisme, het die god van die Duitsers geword. Ek het die preke van Thielicke baie geniet en dit ervaar as Geesvervulde woorde.

Besonder opvallend is dat Thielicke nie vasval in die konteks van sy tyd nie. 'n Mens sou dit kon verwag, maar tog word die gelykenisse sodanig uitgelê en toegepas dat die universele en tydlose waarheid daarvan 'n mens telkens aangryp. Om 'n boek na soveel jare weer te publiseer, sê dat die inhoud daarvan baie besonders is. Jong predikers kan veral by Thielicke leer hoe 'n preek opgebou en gelewer behoort te word. Deurentyd word die leser voor God gestel. Die preek oor *Die Fariseër en tollenaar*, wat by die tempel gaan aanbid het, is veral vir my 'n juweel in hierdie opsig (p. 119 e.v.).

Iemand sou hier en daar 'n ander invalshoek met 'n gelykenis kon neem en ander sake in die sentrum kon plaas. Dit hang saam met die doel- en tydgerigtheid van 'n preek (profesie). Oor die uitleg van die ryk verkondiging van Jesus kan geen verklaarder en prediker die

laaste woord spreek nie. Vir my was die lees van die preke baie verkwikkend, heilsaam en tot groot lering. Dis klare goud.

God se prenteboek word van harte aanbeveel vir leraars en almal wat geestelik wil groei en toegerus wil word vir hulle dienswerk in die wêreld.

Leierskap vir die Christen

Hanekom, Braam. 2004. *Gebede wat leiers bid*. Wellington: Lux Verbi.BM. 256 p. Prys: R99,95. ISBN: 0 7963 0246 4.

Resensent: *Wilhelm Herbst*
Pretoria

Gebede wat leiers bid skep dalk die indruk dat dit 'n boek oor gebed is, terwyl dit eerder beskou kan word as 'n boek oor leierskap vir die Christen met handige gebede wat vir spesifieke situasies gebruik kan word.

Die boek is opgedeel in 16 hoofstukke wat die belangrikste eienskappe van leierskap hanteer. Elke hoofstuk begin met een of meer kort, maar toepaslike gebede en 'n paar kragtige aanhalings oor die onderwerp waaroor die hoofstuk handel. Dit word opgevolg deur 'n bespreking van die onderwerp op so 'n manier dat die meeste mense daarby sal aanklank vind. Die taalgebruik is eenvoudig, dog keurig en die voorbeelde van so 'n aard dat die meeste lesers daarmee sal kan vereenselwig. Baie van die voorbeelde wat gebruik word, is in 'n gemeentepos – omdat dit die skrywer se ondervindingsveld is.

Die boek bespreek nie net leierskap in eenvoudige terme nie, maar verskaf ook handige wenke vir die Christenleier, asook evaluerings-tegnieke om die leser die geleentheid te gee om sy styl of situasie te evalueer.

Die vele verwysings na teksverse uit die Ou, sowel as die Nuwe Testament, maak die boek selfs geskik as 'n Bybelstudiegids. Daar moet egter geen verwarring heers oor die feit dat dit primêr 'n boek oor leierskap is nie.

Die skrywer slaag goed daarin om die onderwerp van leierskap volledig te behandel. Die meeste boeke oor leierskap neig om eerder motiveringstoesprake te wees as 'n teks oor leierskap. Die rede hiervoor is seker omdat dit moeilik is om so 'n omvattende onderwerp volledig in een boek te bespreek. Die skrywer het goed daarin geslaag om *leierskap* op so 'n wyse te bespreek dat die leser in eenvoudige Afrikaans die onderwerp kan verstaan, homself kan evalueer en besluite kan neem.

In elkeen van die hoofstukke maak die skrywer van Bybelse teksverwysings gebruik om punte te illustreer. Die teksverwysings is vars en nuut in die sin dat dit nie in 'n normale Bybelstudie in verband met leierskap gebring sou word nie. Dit sou nie moontlik wees om die verwysings te kon doen as jy nie die Bybel baie goed ken nie.

Gebede wat leiers bid sou sekerlik nie werklik as 'n akademiese werk beskou kan word nie. Die boek lees maklik en die gemaklike taalgebruik maak dit lekker en boeiend om te lees. Enige Christen-Afrikaner wat tans of in die toekoms in 'n leiersposisie sal moet optree, sal kan baat vind by die lees van die boek.

Die meeste mense sal die boek redelik vinnig deurlees die eerste keer, maar die boek behoort daarna 'n handige verwysingsbron te wees wat in tye van nood en tydens groeps- of persoonlike Bybelstudie gelees kan word. Enersyds kan dit dien as inspirasie en opskerpings in 'n onderwerp waarvan ons nie genoeg kan weet nie, en andersyds om leiding te kry vir bepaalde probleme wat mag opduik. Die boek sou sinvol wees vir mense op alle vlakke van leierskap, juis oor die unieke benadering om 'n aantal modelgebiede met elke hoofstuk te kombineer.

Alhoewel daar verskeie boeke oor Christenskap en leierskap op die mark beskikbaar is, neig die meeste van hulle om sekere situasies in die Bybel te "forseer" na 'n leierskapsituasie. Die manier waarop Hanekom in *Gebede wat leiers bid* bekende sowel as onbekende teksverse gebruik om sy punte te staaf, maak dit verfrissend.

Kreatiewe denke maak wel 'n verskil

De Klerk, Jeanette & Bredenkamp, CorisaMarie. 2005.
Sweef jy of sink jy? Kreatiewe keuses wat 'n verskil maak.
Pretoria: LAPA Uitgewers. 176 p. Prys: R89,95.
ISBN: 0 7993 3531 2.

Resensent: *A.E. Blignault*
Meetsetshehla Secondary School,
Limpopo Onderwysdepartement

Sweef jy of sink jy is 'n boek vir die vrou van vandag – die vrou wat graag wil groei en verander tot 'n lewe van 'n beter mens. Die vrou wat bereid is om te leer en 'n behoefte het om kreatiewe keuses te maak, sal hierdie boek stimulerend vind en waarde daaruit kan haal. Die skrywers help die leser deur die proses van selfaanvaarding, om drome te droom en om vlerke te gee aan haar drome. Met behulp van hierdie boek sal die leser leer hoe om ongeskonde uit kommunikasieknope te kom en om die skeppende krag van woorde te ontdek.

Nie alleen is hierdie werk 'n lekker hanteerbare slapbandboek, wat met gemak enige plek gelees kan word nie, dit is ook mooi gebind en lesersvriendelik, en nooi die leser om dit te lees. Die persoonlike aanslag, met die handgeskrewe voorwoord, spreek tot elke leser – so asof die skrywers persoonlike vriendinne is. Met die hoofstukke wat in praktiese “vlieglesse” ingedeel is, leer die leser stap-vir-stap hoe om van 'n plat-op-die-aarde bestaan haar vlerke te lig en op te styg. Ook die struikelblokke en vlerke wat knak of 'n swak landingspoging word hanteer. Wie is daar wat nog nooit swak landingspogings moes deurstaan nie! Die *hoe* en *wat daarna* is egter die kuns wat die leser moet bemeester. CorisaMaria en Jeanette maak gebruik van die lewenslesse van suksesvolle vroue soos Bertha Cronjé, die bevindings van effektiewe mense soos geleer uit Steven Covey se *Seven habits of highly effective people*, en aanhalings uit 'n verskeidenheid motiveringswerke, om hulle wenke en raad te ondersteun.

'n Lang lys boeke wat die leser kan help om kreatiewe keuses te maak, haar drome te voed, haar brein beter te gebruik, emosionele pyn draaglik te maak of, om as dit donker word, die lewe in die oë te

kyk, word aan die einde van elke hoofstuk (of *vliegles*) gegee. Ook die video's en films wat op die mark is om die vrou met hierdie vaardighede te help, word in 'n lys aangeheg.

Die vroulike aanslag waarmee die skrywers met die moderne vrou praat, word beklemtoon deur interessante resepte wat op vriendelike handgeskrewe wyse aan die leser bedien word. Ook gedigte en aanhalings uit die Bybel dra by tot die geloofwaardigheid van die boek.

Die taalgebruik in die boek is eenvoudig en op die man af. Dit is maklik verstaanbaar en die leser word nie toegegooi en oorweldig deur akademiese terme en ingewikkelde begrippe nie. Die taalgebruik is beslis gemik op enige vrou wat belangstel in die inhoud, alhoewel sommige van die Engelse aanhalings die leser, wat nie dikwels Engels lees nie, dalk soms na 'n woordeboek sal laat gryp.

Sweef jy of sink jy? Kreatiewe keuses wat 'n verskil maak, is beslis nie vir die oppervlakkige Olga's van die lewe nie. Net so min sal die persoon wat op soek is na goedkoop vermaak of soetsappige stories hierdie boek geniet. Om waarde uit die boek te kry moet die vrou 'n behoefte hê om te groei, om haarself en ander te leer ken en om, waar nodig, aan haarself te werk. Die vrou wat glo dat sy alles kan doen, alles weet en foutloos is, sal waarskynlik hierdie boek neersit en as snert afmaak.

Vir die persoon wat soek na sin in die lewe en antwoorde op lewensvrae, wat bereid is om te waag en te werk, bied hierdie boek 'n praktiese, opwindende en kreatiewe antwoord wat haar lewenskwaliteit beslis sal verbeter, haar in staat sal stel om op te styg en te sweef.

Understanding cultural diversity

Van der Walt, B.J. 2006. When African and Western cultures meet: from confrontation to appreciation. Potchefstroom: ICCA. 317 p. Price: R125,00. ISBN: 1-86822-510-0.

Reviewer: *Rantoa Letšosa*
School of Ecclesiastical Sciences,
Potchefstroom campus, North-West University

Confrontation is one of the issues that are avoided in most instances, in marriages, in work spheres, in congregations and in various places. The reason for this is because no one wants to hurt the feeling of the other. Consequently, without confrontation, there cannot be any appreciation, and differences will only increase.

Prof. Van der Walt as a Christian philosopher attempts in this book to come with a belief that confrontation between cultures has to take place. Ignorance will not solve the differences African people have among each other and moreover, it would rather further damage the relationship between the different cultures. The focus is especially on the Western and the African culture.

This book is divided into nine chapters, and in each chapter the author reflects on one of what he considers to be contentious issues as experienced by all citizens of Africa from diverse cultures, the Western and African cultures in particular. Burning issues highlighted in this book includes the following: poverty, development, globalisation, leadership models, different perspectives of viewing reality, cultural differences, the position of women in society, and the crisis in agriculture in Africa.

The approach of this book is philosophical, but also practical. In most cases the author firstly critically evaluates some of the different viewpoints: social, political, religious and economical. After such an evaluation, the author leads the reader to a solution of the problem from a Christian-reformational perspective.

The book is relevant because its focus is today – the problems of the 21st century. The issues discussed are burning issues that will lead to a world-crisis if not considered. In this book the author warns that it is only the Christian reformational worldview that can truly lead to an answer to the problems encountered among different cultures. The reason for this kind of an argument is based

on the fact that cultural diversity as such is not something to be lamented or eradicated. God himself did not want us to develop a monolithic culture. Africa is rich in culture, and therefore cultural diversity can rather be good to enrich us and therefore has to be appreciated.

There is also a warning that one specific culture should not reign over other cultures, or be regarded as a norm with which one can compare them. Every culture is rather a fundamental response to a divine calling. Hence, on the one hand the human cultural answer has to obey God's norms for different life areas. On the other hand, these divine principles have to be concretised according to God's central commandment of love. God's Word preaches to cultures and hence liberates it from the grab sin.

Being enriched by the cultural differences, the author argues that there would be great appreciation of one another in life. People would no longer avoid or ignore each other, but would rather accept, accommodate and appreciate one another.

This is a book that may be highly recommended for all spheres of life. It may be read by politicians, religious people, and people from the economic field to lay-persons.

Francois Renier Duminy

Duminy, Andrew. 2005. *Francois Renier Duminy 1747 – 1811*.

Pretoria: Protea Book House. 192 p. Price: R300,00.

ISBN: 1-86919-060-2.

Reviewer: *D.M. Groenewald*
University of Pretoria Archives

Already in the preface of his book on his ancestor (great-great-great-grandfather), Andrew Duminy's passion for his family's history becomes evident. He masterfully combines this enthusiasm with sound historical research, which makes this a book of interest not only for Francois Renier Duminy's descendants, but also for more serious scholars as well as the general public.

The first chapter covers Duminy's origins in the French harbour town of Lorient. Already here it becomes very clear that the author went to great lengths to clear up certain "mysteries" surrounding Duminy, and to ensure that the information provided is correct.

The next two chapters deal with Duminy's career as sea captain in the service of the French East India Company, his marriage and settlement in the Cape.

Duminy left the employ of the French East India Company and after a few years of self-employment, he joined the Dutch East India Company in 1781. Being stationed in the Cape, he undertook various voyages exploring and charting the southern African coastline. This is covered in Chapter four and here the author manages to provide the necessary technical information on the topic, without compromising the readability of the book.

The British occupation of the Cape in 1795 and 1806 had a great impact on Duminy's life, which is discussed in Chapter five. Chapter six focuses on his wife Johanna, with excerpts of her diary (*Duminy Dagboeke* published by the Van Riebeeck Society, 1938). Chapter seven, entitled *Last Years: 1806-1811* gives a critical overview of Duminy's achievements and his legacy.

Chapter eight will be of particular interest to the Duminy descendants and gives a complete genealogy of the first four generations. In Chapter nine the various papers and heirlooms of Duminy and Johanna are listed and discussed.

Throughout the book the author provides additional information on aspects pertaining to Duminy's life, such as slavery, the Masonic movement and the various ships Duminy commanded, just to mention a few. These inserts, combined with numerous photographs, illustrations and maps, bring the text alive and give the reader a wonderful insight into the way of life of European settlers at the Cape in the 18th century.

As already mentioned, the book is well researched, with footnotes, a very impressive list of sources, which includes primary sources (manuscript and published) and secondary sources ranging from theses, books, journals, newspaper and website articles, as well as family reminiscences, and an index to allow easy reference to specific subjects.

The complexity of Afrikaner society – a well-balanced study

**Grundlingh, Albert. 2006. The dynamics of treason:
Boer collaboration in the South African War of 1899-1902.**

Pretoria: Protea Book House. 532 p. Price: R200,00.

ISBN: 1-86919-079-3.

Reviewer: André Wessels
Department of History, University of the Free State

In the course of the Anglo-Boer War of 1899 to 1902, approximately 33 000 Transvaal and 22 000 Orange Free State burghers at one time or another took up arms to defend their respective countries against the British Empire. The British forces captured some 30 000 burghers and rebels during or after armed clashes; but at least another 19 000 burghers surrendered voluntarily, because for a variety of reasons, they no longer believed in the Boer cause. In due course about 5 500 of these *hendsoppers* (as they were known in the Boer vernacular and in general parlance) decided to go one step further and joined the British forces (i.e. became *joiners*, who henceforth fought against their former republican comrades). By abandoning the republican war effort, both the *hendsoppers* and (in particular) the *joiners* were in direct conflict with the approximately 21 000 Boers (including some 4 000 Cape rebels) who were *bittereinders* (i.e. those who persevered, upheld the republican ideals and continued with the resistance struggle until 31 May 1902, when peace was concluded).

In 1979 Albert Grundlingh published the seminal work (in Afrikaans), *Die Hendsoppers en Joiners: die rasionaal en verskynsel van verraad*. This work was based on his M.A. thesis (1976) at the University of South Africa. It dealt with the phenomenon of Boer collaboration during the Anglo-Boer War, and addressed an issue which, over the years, has been a highly controversial one in Afrikaner ranks. In 1999 a second edition of this book was published.

Thanks to Albert Grundlingh, Nicol Stassen of Protea Book House (and an excellent translation by Bridget Theron), this ground-breaking study is now available to the wider English-speaking audience, shedding light on one of the most controversial aspects of the history of the Anglo-Boer War. As Grundlingh correctly points

out, allegations of treason (whether real or imagined) always rankle – and even more so when a life-and-death struggle of a nation is perceived to be at stake. Yet, throughout the centuries, treason has been common in warfare; and accusations of sedition abound in any war. While *The dynamics of treason* focuses specifically on the intricacies of alleged Afrikaner treason during the Anglo-Boer War, the analysis is indeed also informed by an awareness of the wider context (and implications) of treason. When the original Afrikaans text was published for the first time in 1979, the book was perceived to challenge the prevailing Afrikaner nationalist historiography on the war of 1899 to 1902, which emphasised the so-called heroic nature of the Boer resistance to rampant British imperialism. However, it would indeed be more correct to say that the study was (and, in its new English version, still is) an honest attempt to provide a more rounded and multi-dimensional perspective on Boer participation in (or non-participation in, and opposition to) the war.

Grundlingh's comprehensive book serves as a model of thorough research – see in this regard, for example, the elaborate source list (p. 502-517). In addition, there are no fewer than 2 017 endnotes. In a well-structured study he discusses, *inter alia*, the formation of the group of surrendered burghers, who laid down their arms in the course of 1900; the vicissitudes experienced by the surrendered burghers and their ilk; the burgher peace committees (December 1900-September 1901); Afrikaners in British military service (local burgher corps, guides, National Scouts, and the Orange River Colony Volunteers); the rationale of treason and the implications of the final peace negotiations at Vereeniging and Pretoria; Afrikaner disunity after the war, and the eventual reconciliation in Afrikaner ranks. Annexure 1 contains a list of ex-burghers of the late Orange Free State who served in the British Army (822 names). Ex-burghers who were employed in the British Field Intelligence (ORC) are listed in Annexure 2 (441 names), while Annexure 3 contains the names of National Scouts who served in the no. 5 Klerksdorp Wing (273 names).

At the beginning of the 21st century, there are those who portray Afrikaners as one-dimensional villains, in their interpretations which take no account of nuance and complexity. Through *The dynamics of treason*, Albert Grundlingh makes a noteworthy contribution towards highlighting the complexities of Afrikaner society. He correctly indicates that, as in any other society, Afrikaners had their heroes as well as their dissidents, and that more often than not, it is not so simple to tell them apart. In this spirit, Grundlingh investigated

the phenomenon of treason among Boer ranks during the Anglo-Boer War. He succeeded admirably in making an important contribution towards the historiography of the most crucial conflict thus far in the history of South Africa. Most serious South African students of the history of the Anglo-Boer War have probably already studied the original 1979 (or 1999) Afrikaans edition of Grundlingh's book on the *hendsoppers* and *joiners*. In the wake of the Anglo-Boer War centennial, people who do not have a reading knowledge of Afrikaans can now also benefit from Grundlingh's fascinating and well-balanced study.

A diary from the Bethulie concentration camp

Lückhoff, A.D. 2006. *Woman's endurance*.
Pretoria: Protea Book House. 67 p. Price: R100,00.
ISBN: 1-86919-121-8.

Reviewer: D.M. Groenewald
University of Pretoria Archives

In his introduction to the book *Woman's endurance*, Prof. Fransjohan Pretorius, the leading South African historian on the Anglo Boer War states that this is "a very important – and amazing – document".

Woman's endurance is the diary of *Dominee* August Daniel Lückhoff, who was asked by the Deputy Administrator of the Orange River Colony, sir Hamilton Goold-Adams to work as chaplain in the Bethulie concentration camp during the Anglo-Boer War. The book was first published in 1904, two years after the end of the war, and covers the period from the day of his arrival at the camp, on 21 August 1901 to 24 October 1901, when he was taken to hospital with enteric fever.

The diary gives a day-to-day overview of life in the Bethulie concentration camp. In the evenings, before retiring, *Dominee* Lückhoff would write down the events of the day, using a pocket notebook that he carried with him while working in the camp as a reference.

Lückhoff apologises in his own introduction to the book for the lack of editing and the fact that this journal was “done hurriedly, on the impulse of the moment – in fact, simply scribbled down”, and that the “stress of circumstances must be held responsible for the many undignified expression in which the Diary abounds”.

The way in which this diary was compiled and the fact that very little editing was done before publishing, makes it such an important historical source as it gives a first hand witness to the events in the Bethulie concentration camp. Every day life is described in the finest detail from the interiors of the tents; the frustration felt when letters are censored to the way in which children’s coffins are constructed from candle and milk boxes.

The style in which it is written also makes this book so touching. In his brief, often to the point statements, Lückhoff brings what Prof. Pretorius calls “one of the most traumatic moments” in the Afrikaner history poignantly to life. It gives the reader an idea of the time constraints under which he had to work and the physical and mental exhaustion he suffered. His conversations with the inhabitants of the camp are mostly quoted directly, which makes the reader painfully aware that the statistics of deaths in the camps are not merely numbers, but deal with people who suffered terrible hardships and who had to face death on a daily basis.

One cannot but share in Pretorius’ excitement over the fact that Protea Book House has decided to publish a facsimile edition of the original. This is truly “a very important – and amazing – document”.

’n Gesaghebbende bron oor die Rebelle

Van Schoor, M.C.E. 2005. **Generaal J.C.G. Kemp en die epiese woestyntog.** Pretoria: Protea Boekhuis. 376 p. Prys: R180,00.
ISBN: 1-919825-43-6.

Resensent: *A. Ehlers*
Departement Geskiedenis, Universiteit Stellenbosch

Hierdie werk deur Van Schoor bestaan uit twee dele. Die eerste deel is ’n beskrywing en ontleding van die rol van generaal J.C.G. Kemp in die Rebelle van 1914-1915. Die rol en die fokus daarvan, naamlik

sy poging om met 'n kommando van ongeveer 600 man aansluiting te vind by generaal S.G.Maritz in die Noorwes-Kaap en met sý hulp wapens van die Duitse owerheid in Duits-Suidwes-Afrika te bekom, word in 18 kort hoofstukke (157 p.) beskryf. Die gebeure wat tot die Rebelle aanleiding gegee het, die breër verloop daarvan asook die rol van ander leiersfigure word slegs betrek in soverre Kemp daardeur beïnvloed of daarby betrokke was. In teenstelling daarmee word die Kemp-kommando se wedervaringe op hul 700 km lange tog na Duits-Suidwes-Afrika, vandat hulle Vleeskraal op 2 November 1914 verlaat het tot hulle oorgawe op 3 Februarie 1915 te Upington, in besonderhede beskryf.

Die tweede deel van die werk is in die vorm van 'n bronnepublikasie waarin "die mees betekenisvolle" dagboeke (3), herinneringe (7) en verslae (4) wat met Kemp en sy kommando se aktiwiteite verband hou, opgeneem is. Elkeen van dié bronne is van 'n verklarende inleiding voorsien om dit in konteks te plaas. 'n Aantal bylaes is ook by die werk ingesluit, naamlik die kronologie van die tog van Vleeskraal tot by Upington; 'n lys van gesneuwelde en gewonde rebelle tydens die tog en 'n lys van offisiere van die Kemp-kommando wat by Upington oorgegee het asook hulle vonnisse. Benewens die bylaes is die werk ook voorsien van 'n onontbeerlike roetekaart in kleur van die tog en 'n twintigtal besondere foto's. 'n Bronnelys van geraadpleegde werke asook 'n volledige register rond die publikasie af.

Die outeur het hom ten doel gestel om "'n oorsigtelike beeld van die tog te gee en dit binne die konteks van die Rebelle in perspektief te plaas". In dié proses moes dit ook dien as regstelling van die tekortkominge in generaal Kemp se werk *Die pad van die veroweraar*, wat as egosentries, en ten opsigte van sekere aspekte ook onvolledig, beskryf word. Hierdie doelwit moes bereik word deur die gebruik van tot nog toe onontginde bronne (dagboeke, herinneringe en onderhoude met meer as 40 rebelle) en die verwerking daarvan, tesame met die bestaande kennis tot 'n sintese van al die insidente en gebeure tydens die tog.

Gemeet aan bogenoemde is dit 'n geslaagde publikasie. Die tog word op 'n wetenskaplik verantwoordbare wyse aan die hand van die bronne in detail gerekonstrueer en regstellings aan bestaande weergawes word beredeneer en gemotiveer. In hierdie proses slaag die outeur daarin om 'n meer gebalanseerde beeld (as in tans bestaande bronne) te skets van die bydraes wat ook ander kommandoede en ander invloede behalwe Kemp, tot die oorlewing van die Kempkommando gehad het. Die oorlewing van die Kemp-

kommando was te midde van voortdurende agtervolging en aanvalle van regeringsmagte onder die strafste omgewingsfaktore denkbaar. Cornelius van Rooyen se bydrae as spoorsnyer en gids en die alomteenwoordigheid van Siener van Rensburg en sy profetiese vermoëns en dié se invloed op die besluitnemingsprosesse in die kommando, is voorbeelde in hierdie verband. Verskeie ander fasette, soos die verskille tussen Kemp en Maritz ten opsigte van strategie en taktiek en die gevolge wat dit vir die rebelle ingehou het, word ook belig. By tye word die leser werklik meegesleur deur die wederverings van die kommando en die deursettingsvermoë van kommandolede te midde van onmenslike toestande. Van Schoor se netjiese sintese van die Kempkommando se wederverings lewer 'n besliste bydrae om hierdie deel van die geskiedenis van die Rebelle van sy Aspoestertjie-status te ontdaan. Dit behoort te lei tot 'n groter waardering en bewondering vir hierdie rebelle se toegewydheid aan hulle saak te midde van feitlik hopelose omstandighede.

Van Schoor se akademiese gehoor sal waarskynlik die wenkbroue lig oor die feit dat daar geen aanduiding in die werk of die bronnelys is dat kennis geneem is van meer onlangse perspektiewe op die Rebelle nie – perspektiewe wat in die gees van die revisionistiese geskiedskrywing die materieel-ekonomiese en klassebasis van die Rebelle belig het. 'n Ontleding van die materiële of klassebasis van die Kempkommando sou 'n ekstra dimensie aan die werk kon verleen het. Meer genuanseerde antwoorde (as net die strewe na die herstel van republikeinse onafhanklikheid) sou moontlik gebied kon word op vrae soos waarom rebelle gerebelleer het, waarom sommige rebelle oorgegee het en ander tot in Duits-Suidwes-Afrika volhard het.

Bogenoemde ten spyt, sal Van Schoor se werk voortaan as die gesaghebbende bron oor die Kempkommando se wederverings tydens hulle woestyntog erken moet word. Dit is 'n welkome toevoeging tot die historiografie oor die Rebelle en as bronnepublikasie leen die werk hom ook tot verdere ontginning deur ander vakkundiges. As sodanig sal die werk van waarde wees vir historici en ander vakkundiges met 'n belangstelling in die geskiedenis van die Afrikaner en spesifiek Afrikanernasionalisme of Afrikaner krygsgeskiedenis. In die meer populêre mark sal nasate van rebelle en persone wat hulle identifiseer met die geskiedenis van die Afrikaner kan assosieer met en baat vind by die lees van die wederverings van die Kempkommando. 'n Besondere ryk en keurig versorgde publikasie, wat sonder huiwering aanbeveel kan word.

Afrikaner kultuurgeskiedenis

Kannemeyer, J.C. 2006. Hannes van der Merwe: argitek en skrywersvriend. Pretoria: Protea Boekhuis. 163 p. Prys: R125,00. ISBN: 1-86919-136-6.

Resensent: *Johann W.N. Tempelhoff*
Skool vir Basiese Wetenskappe,
Vaaltriehoekampus, Noordwes-Universiteit

Hierdie werk deur een van die vooraanstaande historici van die Afrikaanse letterkunde is 'n hoogs leesbare studie. Dit handel oor min politiek en baie kultuur en kan, as gevolg van die breë spektrum van tematologiese aksente op vele vlakke gedefinieer word. Daar is sprake van 'n biografiese studie. Dit bevat ook aspekte van die geskiedenis van argitektuur in Suid-Afrika in die tweede helfte van die twintigste eeu. Derdens kan die werk gekategoriseer word as 'n verlengstuk van ons kennis oor die Afrikaanse literatuur. Laastens, en moontlik die mees raakste beskrywing sou wees om kennis te neem dat hierdie studie handel oor aspekte van die Afrikaanse kultuur en van sy toonaangewende rolspelers in die tweede helfte van die twintigste eeu. Die belangrikste eienskap van die werk is die feit dat daar min sprake is van politieke geskiedskrywing – 'n terrein van baie tydgenootlike historiese werke wat in onlangse jare verskyn het.

Hannes van der Merwe, kom dit duidelik in die werk na vore, is een van die belangrike Afrikaanstalige argitekke wat in die tweede helfte van die twintigste eeu opgang gemaak het in die destydse Kaapprovinsie. Hy was as 'n invloedryke argitek 'n belangrike rolspeler in die realisering van indrukwekkende geboue – veral heelwat in Kaapstad.

Ná 'n kort en kragtige genealogiese oorsig van die Van der Merwes in Suid-Afrika, word die spore van Hannes van der Merwe in die Olifantsriviervallei opgetel, waar hy as jong seun op Ceres uitblink het in 'n Afrikaanstalige gesin, wat ondanks die armoede en swaarkry van die depressiejare, uitblink en hulle spoedig op skool en universiteit onderskei het.

In die jare toe hy argitektuur gaan studeer het, was daar nog nie 'n Afrikaanstalige universiteit in Suid-Afrika wat in hierdie belangrike professionele rigting kwalifikasies toegeken het nie. Gevolglik het hy aan die Universiteit van Kaapstad gaan studeer. Kannemeyer,

moontlik as gevolg van sy eie ervaring as akademikus aan 'n Engelstalige universiteit, gee voortreflike pensketse van die wyse waarop Van der Merwe toegelaat is om sy identiteit as Afrikaner uit te leef in 'n Engelstalige akademiese omgewing. Die indruk word geskep dat daar kulturele verdraagsaamheid bestaan het. Die doelwit was duidelik om die student vir sy toekomsrol as beroeps-mens op te lei. Terselfdertyd het sy persoonlike kulturele verwysingsraamwerk gegroei –'n goeie Afrikaanse taalvaardigheid en 'n besondere sin vir kreatiwiteit in die vertaling uit Engels, van argitektoniese terminologie. Daardeur het Van der Merwe, danksy sy dosente, die vaktaal van argitektuur in Suid-Afrika verryk. Binne dié milieu het Van der Merwe intellektueel ontwikkel aan een van die top universiteite van Suid-Afrika en terselfdertyd ook blootstelling en geleentheid gekry om in Brittanje as jong argitek te werk.

Vir liefhebbers van die geskiedenis van Afrikaanse letterkunde bevat die studie interessante gegewens oor D.J. Opperman, J.J. Scholtz, Boerneef en andere. As meester en kenner van die letterkunde, skep Kannemeyer 'n wonderlike historiese wêreld waarin die vriendskap van Van der Merwe en D.J. Opperman in versreëls en gedagtes uitgespel word. Daar is heelwat sprankelende gedeeltes met hoogs leesbare vorme van ligte ideëgeskiedenis, wat veral in die konteks van letterkundige geskiedenis oorgedra word.

Hannes van der Merwe was nie net argitek in Kaapstad nie. Hy het ook op die Kaapse platteland heelwat werk verrig – veral in sy jonger jare. Namate hy meer ervare en gevestig geraak het, het hy van die uitsoekkontrakte gekry om geboue soos die Nico Malanteaterkompleks (tans die Kunstekaap), Kaapstadse Burgersentrum (tans die Unistad-hoofkantoor), die Naspersgebou, kantore van die Kaaplandse Provinsiale Administrasie en die Suid-Afrikaanse Reserwebank te ontwerp. Baie van dié strukture, met hulle sterk modernistiese lyne, is steeds indrukwekkend en maak 'n bepaalde stelling van vorm en styl op die silhoeët van die Moederstad.

Dit was Hegel wat verduidelik het dat daar eers die idee is; dan word dit in 'n abstrakte vorm op papier weergegee; daarna manifesteer dit in reële terme. Die proses van argitektoniese skepping is die mees voor die hand liggende manifestasie van hierdie skeppingsproses. Dit is dan te verstane waarom Kannemeyer in die biografie van Van der Merwe kon terugkyk op kreatiewe jare. Hierdie kreatiewe jare het mense in staat gestel om leef- en werkruimtes te ervaar wat, soos die skepper hiervan, nie uitspattig was nie, maar veel eerder 'n

onopvallende maar definitiewe stelling omtrent die estetiese skoonheid van geboue daar kon stel.

Enige historikus weet dat die skryf van 'n biografie oor 'n persoon wat nog leef, 'n moeilike taak is. Waar word die balans gevind tussen kritiek en ophemel, sonder om aanstoot te gee? Hoe word 'n onsmaklike gebeurtenis beskryf, wat moontlik meer as een party kan raak? Kannemeyer het dit vermy en op 'n heel leesbare manier 'n spesiale mens beskryf wat 'n stad se argitektoniese erfenis in die laat-twintigste eeu daadwerklik beïnvloed het.

Hannes van der Merwe: argitek en skrywersvriend is 'n leesbare werk en verdien 'n staanplek as 'n stuk kultuurgeskiedenis in eie reg.